

УДК 343.985(477)

В.А. МАЗІЙЧУК, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ В АПК УКРАЇНИ

Ключові слова: агропромисловий комплекс, злочини, пов'язані з неправомірною вигодою, бюджетні кошти, особа злочинця

Агропромисловий комплекс (далі – АПК) є однією з провідних галузей економіки України. Останній, у свою чергу, являє собою сукупність галузей економіки, пов'язаних із виробництвом продовольства та предметів широкого вжитку із сільськогосподарської сировини та постачанням їх населенню [1, с.139].

У 2013 році в агропромисловому комплексі правоохоронними органами викрито майже 3,5 тис. правопорушень, за якими відкрито кримінальні провадження, з них 952 – у сфері службової діяльності, у тому числі 79 фактів отримання неправомірної вигоди та 587 – розкрадання і привласнення майна посадовими особами суб'єктів господарювання [2].

За 2014 рік в агропромисловому комплексі викрито майже 2,6 тис. правопорушень, за якими відкрито кримінальні провадження. 711 правопорушень виявлено у сфері службової діяльності, у тому числі 81 факт отримання неправомірної вигоди та 600 – розкрадання і привласнення майна посадовими особами суб'єктів господарювання [3].

Окремі аспекти оперативного-розшукової протидії злочинам, учиненим у бюджетній сфері, були предметом уваги у наукових працях Л.І. Аркуші, В.І. Василичука, Р.Л. Степанюка, В.Г. Сюравичика, О.О. Титаренка, С.С. Чернявського та ін.

Важливе значення для дослідження мали основоположні концепції вчених, що зробили суттєвий внесок у розвиток криміналістики та оперативного-розшукової діяльності, а саме

К.В. Антонова, В.Д. Берназа, А.В. Іщенко, В.В. Лисенка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Д. Пчолкіна, І.В. Пирога, Є.Д. Скулиша, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, та ін.

Незважаючи на низку сформульованих принципово важливих положень у працях названих вчених, залишається в сучасних умовах не виробленою оперативного-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних з неправомірною вигодою в АПК України. Звідси, метою статті є висвітлення в сучасних умовах особливостей оперативного-розшукової характеристики неправомірної вигоди в АПК України.

Агропромисловий комплекс характеризується складною структурою функціонування його галузей, поєднаних на основі виробничо-технологічних зв'язків. Діяльність комплексу полягає в послідовних стадіях виробництва сільськогосподарської сировини та її переробки в готову продукцію.

15.04.2015 року представники Transparency International Україна, ПриватБанка, РwС Україна и GfK Україна презентували результати дослідження сприйняття корупції українським бізнесом за останні півроку. Не дивлячись на всі показові арешти та гучні викриття, підприємці вважають, що в цілому ситуація погіршилась. Дослідниками наголошено, що найгірша ситуація в сільському господарстві: 31 % респондентів вважають, що ситуація з неправомірною вигодою в цієї сфері погіршилась, а оцінка найнижча з усіх -0,97 балів (підприємцям запропонували оцінити зміни в корупції в галузі за шкалою від -5 до +5) [4].

Криміногенна обстановка в АПК погіршується тим, що в основі управління діють недосконалі фінансові механізми. Мають місце такі основні розрахункові елементи: бартерний; взаємозаліковий; безгрошовий (натуральне господарство), які гальмують проведення реформ.

Характеризуючи вчинення неправомірної вигоди в АПК, необхідно зазначити, що ці злочини у більшості пов'язані з використанням бюджетних коштів. Тому доцільно звернути увагу на класифікацію, запропоновану дослідниками, а саме: а) способи вчинення

злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням бюджетних коштів; б) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним витрачанням бюджетних коштів; в) способи вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним відшкодуванням бюджетних коштів [5, с.55–76].

Для вирішення оперативного-розшукових завдань зазначеного поділу недостатньо, а тому доцільно визначити такі класифікаційні критерії стосовно протиправних діянь у сфері використання бюджетних коштів та функціонування АПК:

1. За структурою способи можуть поділятися на: а) прості (неповні або усічені), варіація яких вміщує в собі прийоми й операції, спрямовані на підготовку й вчинення, вчинення й приховування, лише вчинення злочинів даного виду. Разом з тим послідовність реалізації таких способів може змінюватися залежно від умов, обстановки, морально-психологічних якостей особи злочинця тощо; б) складні (трьохетапні або повноструктурні).

2. Залежно від реалізації злочинного задуму: а) способи, які об'єднують у собі операції зі внесення якісних змін до змістовного наповнення документів різної категорії особами, діяльність яких не пов'язана зі спеціальним статусом та спеціальними правомочностями щодо розпоряджання, володіння, користування бюджетними коштами в АПК, чи пов'язані зі службовим підлогом; б) способи, не пов'язані з підркою документів.

3. За суб'єктами: а) способи, що здійснюються однією особою; б) способи, які передбачають наявність декількох співучасників, діяльність яких спрямована на досягнення єдиного злочинного задуму. Щодо останніх, то доцільно розподіляти групи осіб першої категорії, що налічують від двох до трьох співучасників, і другої – від чотирьох і більше.

4. За формою вини: а) способи, які об'єднують у собі сукупність умисних актів поведінки особи злочинця; б) способи, що знаходять своє відображення у зв'язку з необережною поведінкою.

5. Залежно від становища, повноважень та місця професійної діяльності співучасників

злочинів: а) способи, ключову роль у яких відіграють службові (матеріально відповідальні) особи підприємств (установ, закладів, організацій) сфери управління органу державної виконавчої влади – Міністерства аграрної політики та продовольства України; б) способи, що здійснюються службовими (матеріально відповідальними) особами агропідприємств приватної форми власності; в) способи, що притаманні фізичним особам – підприємцям, які вступають у господарські відносини, пов'язані з використанням бюджетних коштів у АПК.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволяє виділити найбільш розповсюджені способи вчинення неправомірної вигоди, пов'язаної з використанням бюджетних коштів в агропромисловому секторі економіки України, що виглядають таким чином.

Перший спосіб. Під час подання до Українського державного фонду підтримки фермерських господарств або його регіонального відділення фіктивних документів про виконаний комплекс робіт з розробки технічної документації зі складання державних актів на право приватної власності на земельну ділянку (у випадках розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерських господарств) з метою отримання дотацій з бюджету, особам контролюючих інспекцій за винагороду пропонується не бачити неправдивих даних у документах (3,1 % узагальнених матеріалів кримінальних проваджень).

Сутність способу полягає в тому, що службові особи сільськогосподарських підприємств, знаючи, що за рахунок коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств здійснюється компенсування робіт з вироблення технічної документації зі складання державних актів на право приватної власності на земельні ділянки, укладають відповідні договори з територіальними підрозділами ДП «Державний земельний кадастр» на виконання проектних робіт, підробляють акти приймання-передачі та інші документи, завищуючи в такий спосіб обсяги виконаних робіт. Далі підроблені документи

подають до відповідного фонду, внаслідок чого отримують на власні рахунки дотації у вигляді фінансової допомоги на безповоротній основі для погашення витрат від господарської діяльності. Таким чином, зловмисники вирішують власні господарські потреби за рахунок бюджетних коштів, а у деяких випадках – привласнюють їх.

Як приклад, у 2014 р. в м. Вільногірськ Дніпропетровської області голова фермерського господарства громадянин С., використовуючи аналогічні злочинні прийоми та операції, спрямовані на готування та безпосереднє вчинення злочинів у вказаній сфері економіки, незаконно отримала безповоротну фінансову допомогу від Дніпропетровського відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств за рахунок бюджетних коштів на загальну суму 7061 грн.

Другий спосіб. Під час подання до Головних управлінь (управлінь) агропромислового розвитку обласних (районних) державних адміністрацій фіктивних документів, що містять завідомо неправдиві дані про відсутність у ФГ заборгованості за обов'язковими платежами до Пенсійного Фонду України, а також із виплати заробітної плати працівникам даного господарства, з метою отримання субсидії з бюджет злочинці знов вступають у злочинну змову з представниками контролюючих інспекцій (5,8 %).

Учинення злочинів у наведений спосіб полягає в тому, що керуючі сільськогосподарських підприємств, будучи наділені адміністративно-господарськими й організаційно-розпорядчими функціями, знаючи встановлений законодавством порядок фінансування і кредитування господарської діяльності, підробляють довідки про заборгованість за обов'язковими платежами в Пенсійний Фонд України та за виплатою заробітної плати працівникам господарств, вказуючи при цьому неправдиві дані про відсутність таких заборгованостей. Далі зазначені та інші підроблені документи подають до Головних управлінь (управлінь) агропромислового розвитку обласних (районних) державних адміністрацій і в

результаті проведених конкурсів отримують субсидії у виді відшкодування частини витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування даними ФГ кредитами банків. Тобто правопорушники здійснюють свої управлінські та господарські операції за рахунок коштів з Державного бюджету України.

Так, наприклад, у 2015 р. на території м. Нікополь Дніпропетровської області голова фермерського господарства громадянин Ш., господарська діяльність якого полягала у вирощуванні зернових та технічних культур, у наведений вище спосіб отримав субсидію з державного бюджету України у вигляді повернення оплачених відсотків за кредитним договором на суму 9157,73 грн.

Третій спосіб. Під час подання до Українського державного фонду підтримки фермерських господарств або його регіональних відділень фіктивних документів, що містять завідомо неправдиву інформацію про те, що господарство є ФГ з відокремленою фермерською садибою, з метою отримання дотації (11,8 %).

Вказаний спосіб зосереджується в нижчезазначених прийомах та операціях зловмисників: службові особи сільгоспідприємств, знаючи, що агропромисловим господарствам з відокремленими фермерськими садибами за рахунок коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств здійснюється відшкодування частини витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування кредитами банків, придбання сільгосптехніки, надають працівникам міських державних адміністрацій завідомо неправдиву інформацію про те, що їхні агропідприємства є господарствами з відокремленими фермерськими садибами, на підставі якої отримують відповідні фіктивні довідки. Після цього фіктивні документи подають до вищевказаного фонду, внаслідок чого на банківські рахунки господарств безпідставно перераховуються бюджетні кошти як відшкодування відсотків за укладені раніше кредитні договори з банками, придбану техніку тощо.

Таким самим чином у 2014 р. та повторно у 2015 р. у с. Красноіванівка П'ятихатського

району Дніпропетровської області голова фермерського господарства громадянин Н. незаконно отримав дотації з державного бюджету України на загальну суму 15678 грн.

Четвертий спосіб. *Вчинюючи розтрату, привласнення або заволодіння державним майном, що придбане за бюджетні кошти й коштами, що виділені з Державного бюджету України на придбання такого, шляхом зловживання службовим становищем працівником суб'єкта господарської діяльності, якому це майно передане у відання державною установою (закладом, організацією) та працівником останньої відповідно (16,9 %).*

Зміст способу зводиться до того, що керівники суб'єктів господарювання, які наділені організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, достовірно знаючи про те, що зернові культури, які відповідно до раніше укладених договорів зберігаються у складських приміщеннях агропідприємств, належать державі, уповноваженою установою якої є Аграрний фонд України, всупереч умовам договорів зберігання розтрачують, привласнюють або заволодівають зазначеним державним майном, яке у ході проведення державної закупівлі придбано за рахунок бюджетних коштів, шляхом зловживання службовим становищем, що може виявлятися в незаконних вказівках підлеглим агропромислових підприємств, неправомірних діях з відчуження зернових культур, їх самовільному вивезенні тощо. У такий спосіб правопорушники збагачуються за рахунок бюджетних коштів.

У процесі реалізації державних цільових програм щодо покращення ефективності діяльності АПК за рахунок бюджетних коштів відбувається чимало злочинів, у тому числі й злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди при розподілі та використанні бюджетних коштів.

В оперативно-розшуковій практиці відомою є значна кількість злочинних діянь, що вчиняються службовими особами державних органів, підприємств АПК України й полягають у заволодінні бюджетними коштами чи

державним майном шляхом обману чи зловживання довірою, у привласненні чи розтраті державного майна, у заволодінні бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, у шахрайстві з фінансовими ресурсами тощо, що диктує необхідність у створенні дієвих науково обґрунтованих теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо оперативно-розшуковій протидії цього роду кримінальних правопорушень [6, с.345].

Істотним компонентом оперативно-розшукової характеристики злочинів, пов'язаних з неправомірною вигодою в АПК України слугують дані про особисту характеристику злочинця.

У диспозиціях статей розділу «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України дається визначення спеціальних суб'єктів, які побіжно вказують на соціальні статуси осіб, що притягуються до відповідальності за цими статтями.

Серед дослідників найчастіше зустрічається наступна класифікація спеціальних суб'єктів:

- службова особа підприємства, установи чи організації;
- засновник або власник суб'єкта господарської діяльності;
- громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності;
- інші посадові особи, представники рад директорів, спостережних рад акціонерних товариств тощо.

Знання особистісних характеристик злочинців, що скоюють злочини в досліджуваній сфері, дозволить оперативним співробітникам:

- цілеспрямовано планувати роботу по підбору й оптимальному розміщенню негласного апарата на тих підприємствах, де найбільш часто відбуваються замасковані злочини, в тому числі в організованих формах.
- з урахуванням особистісних особливостей злочинців вибирати найбільш ефективні прийоми документування їхніх злочинних дій;
- максимально повно й тактично грамотно виконувати задачі по оперативно-розшуковому забезпеченню досудового розслідування

і судового розгляду досліджуваної категорії злочинів.

Як показало вивчення кримінальних проваджень, особи, які вчинили досліджувані злочини на підприємствах АПК, за віковими групами розподілилися в наступному порядку: до 25 років – 11 %; від 25 до 29 років – 13 %; від 30 до 49 років – 68 %; старше 50 років – 8 %.

Як видно, в більшості випадків, злочини вчинялись особами досить зрілого віку. Це припускає наявність у суб'єкта злочину визначеного життєвого досвіду і знань особливостей виробничо-господарської діяльності підприємств АПК України.

До моменту здійснення злочину на зазначених об'єктах злочинці займали наступні посади: керівники підприємств – 6 %; інженерно-технічний персонал – 4 %; начальники виробничих ділянок, цехів – 18 %. Завідувачі складами, бригадири, майстри – 37 %; бухгалтерські працівники – 8 %; інші працівники – 8 %; інші працівники підприємств – 10 %; працівники підприємств торгівлі, громадського харчування – 10 %; інші – 7 %. Освітній рівень притягнутих до кримінальної відповідальності характеризується наступними даними: неповна середня освіта – 33 %; середньо загальна і середньо спеціальна освіта – 55 %; вища і незакінчена вища освіта – 12 %.

Безсумнівний інтерес представляють дані про стаж роботи учасників злочину. Так, більше половини з них (55 %) мали порівняно невеликий стаж роботи – до 1 року. Разом із тим, слід зазначити, що злочинці зі стажем від 5 до 10 років склали – 13 %.

Останню обставину важливо враховувати оперативним співробітникам, тому що злочинці зі значним стажем роботи, як правило, добре інформовані про особливості обліку сировини і готової продукції, умовах їхнього збереження, технології виробництва. До особистісних характеристик злочинців розглянутої категорії (якщо вони раніше вже були засуджені за аналогічні злочини), безумовно, варто віднести і сукупність отриманих особою знань про форми і методи оперативно-

розшукової роботи правоохоронних органів, а також вмінь у виді практичного досвіду оволодіння методами конспірації і контррозвідвальними прийомами під час перебування в установах виконання покарань завдяки спілкуванню з засудженими, а також з працівниками, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю.

Виявлення зазначених особистісних характеристик дозволяє оперативним підрозділам вжити ефективних заходів по нейтралізації протидії, насамперед, з боку організованих злочинних структур, що діють на підприємствах АПК України [7, с.347].

Як підсумок, необхідно наголосити, що сфера злочинів, пов'язаних з неправомірною вигодою в агропромисловому комплексі, має дуже складну структуру й у більшості випадків зазначені злочини вчиняються разом із заволодінням бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, їх нецільовим використанням та іншими злочинами, що вчиняються як службовими особами агропідприємств, так і державними чиновниками. Технології злочинної діяльності більшою часткою вчених поділяються на: а) прості злочинні технології збагачення (два взаємопов'язаних злочини); б) складні злочинні технології збагачення (три і більше взаємопов'язаних злочинів у ланцюгу злочинної поведінки).

ЛІТЕРАТУРА

1. Погрібний О. О. Аграрне право України : підручник / О. О. Погрібний. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
2. Аналіз роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України за 2013 рік / за заг. ред. С. Г. Міщенко ; [Міщенко С. Г., Сливенко В. Р., Лапко О. В., Василичук В. І., Панасенко Б. В.]. – К. : ДП «Розвиток», 2014. – 27 с.
3. Лист МВС України «Довідка про результати роботи підрозділів ДСБЕЗ за 9 місяців 2014 року» : від 04.11.2014 р., № 23536/Ск.
4. Бизнес увидел ухудшение ситуации со взяточничеством (Назва з екрану) Режим доступу: <http://domik.ua/novosti/biznes-uvidel->

uxudshenie-situacii-so-vzyatochnichestvom-n237681.html.

5. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. / Кулаков В. В., Лень В. В., Мірошніченко С. С. та ін. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – 289 с.

6. Кікінчук В. В. Щодо методики розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі / В. В. Кікінчук // Впровадження ново-

го Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2013. – С. 345–347.

7. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник / Валерій Юрійович Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.

Мазійчук В. А. Особливості оперативно-розшукової характеристики неправомірної вигоди в АПК України / В. А. Мазійчук // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 124–129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_23.pdf

Наголошується, що сфера злочинів, пов'язаних з неправомірною вигодою в агропромисловому комплексі має дуже складну структуру й у більшості зазначені злочини вчиняються разом з заволодінням бюджетними коштами шляхом зловживання службовим становищем, їх нецільовим використанням та іншими злочинами, що вчиняються як службовими особами агропідприємств, так і державними чиновниками. Технології злочинної діяльності більшою часткою вчених поділяється на: а) прості злочинні технології збагачення (два взаємопов'язаних злочини); б) складні злочинні технології збагачення (три і більше взаємопов'язаних злочинів у ланцюгу злочинної поведінки).

***

Мазійчук В.А. Особенности оперативно-розыскной характеристики неправомерной выгоды в АПК Украины

Отмечается, что сфера преступлений, связанных с неправомерной выгодой в агропромышленном комплексе имеет очень сложную структуру и в большинстве отмеченные преступления совершаются вместе с завладением бюджетными средствами путем злоупотребления служебным положением, их нецелевым использованием и другими преступлениями, которые совершаются как служебными лицами агропромышленных предприятий, так и государственными чиновниками. Технологии преступной деятельности большей частью ученых разделяется на: а) простые преступные технологии обогащения (два взаимосвязанных преступления); б) сложные преступные технологии обогащения (три и больше взаимосвязанные преступления в цепи преступного поведения).

***

Mazyochyk V.A. Features of Operatively-Search Description of Illegal Benefit are in Agro-Industrial Complex of Ukraine

It is noted that the scope of crimes related to illegal benefits in the agricultural sector has a very complex structure, and in the majority of crimes are committed marked with gaining possession of the budget funds through abuse of office, by their no-purpose use and other crimes, that is accomplished by both the official persons of agro industrial enterprises and public administrators. Technologies of criminal activity mainly scientific divided into: a) simple criminal technologies of enriching (two associate crimes); b) difficult criminal technologies of enriching (three and anymore associate crimes in the chain of criminal behavior).